

.२७.

णमोकारमंत्राचं स्मरण करीत गेली बिचारी, सोनं झालं तीचं.
चल, तुझी बहीण कशी आहे ते पहा, सुईण दुरुन दाखवील तुला.
शिवाय आजच घरात नवी नवरी आलीय, ती पोर घाबरुन गेलीय, चल उठ आता.

दादीमाच्या प्रेमळ शब्दानं बनारीचं भटकलेलं मन जरासं था-यावर आलं, स्वतःचं, मातृवियोगाचं
दुःख बाजूला सारुन त्याची समजूत घालणा-या दादीमाला पाहून त्याच्या मनात तिच्याविषयी अपार
माया दाटून आली त्यानें तिच्या स्नेहल उबदार मांडीवर आपलं माथं लपवलं.

.२८.

बेफाम होवून, आडव्या तिडव्या धारानी कोसळणा-या पावसानं भिजलेलं शरीर त्या ओल्या
गारव्यात रात्रीच्या थंडीची भर पडलेली काळेख्या रात्रीत अंधारातून चालत आल्यानं ठिकठिकाण्धी
साचलेल्या चिखलावरुन कित्येकदा पाय घसरलेला, सर्वांग चिखलानं माखलेल.

आणि त्रासून गेलेलं अंतःकरण.

बनारसी आपल्या कुटुंबियासमवेत आणि काही व्यापा-याच्याबरोबर शाहजादपूरमधल्या या सराईत
शिरले त्यावेळी त्याची रिथती अनुकंपनीय झालेली.

तरीही क्षणभर समाधानाची अक लाट त्या वतागलेल्या जीवांच्या मनाततून जहरत आली.

सराईच्या छतावरुन पडणा-या पावसाच्या धारेत बनारसीनं आपलें चिखलात बरबरटलेले पाय
पुन्हा पुन्हा स्वच्छ केले.

सारख लपून छपून राहण, धावत पळत रात्री बेरात्री चालणं यामुळे श्रान्तलेल्या, धुळीनं माखलेल्या
चेह-यावर पून्हा औंजळीतल्या पाण्याचा शिडकावा केला.

थोडसं बरं वाटलं. ओसरीवरच्या कोप-यात त्याची दादी, पिताजी व मा बसले होते तिकडे तो गेला,

बनारसीला पाहून खरगसेनला दुःखाचं भरतं आलं, तापानं फणफणलेल्या व भुकेने व्याकुळ इ आलेल्या लहानग्या मुलील मांडीत घेवून बसलेली पत्नी, तशा कठीण परिस्थितीतही णमोकार मंत्राचा जप करत बसलेली मा, आणि हा समोरुन यूवू लागलेल तरुण पुत्र बनारसी ही सारी कुटूंबिय त्याना याक्षणी पायात अडकवलेल्या बेड्या सारखी वाटली.

यांची किती चिंता करावी, ? यांना वाचविण्यासाठी कितिदा प्राणांची बाजी लावावी, याच्यासाठीचा दुःख विसरायचं, आणि किती दुःख भोगावं ?

.२९.

सारं अस्थिर, आपल्या अेकट्या जीवाचा, प्रश्न असता तर कसही निभावून नेता आलं असतं, पण कुटुंबाच्या जबाबदारीनं जीव घाबरायला होतोय.

या विचारानं विमनस्क होवून त्यानी बनारसीकडे पाहिले.

परवा रात्री जौनपूराच्या नबाबानं, किलीचखानानं, शहरातल्या सर्व जवाहि-याना आपल्या हवेलीत बोलवणं धाडलं होतं, जीव मुठीत घेवून सर्वजण तिथं पोहोचले.

नबाबाची मर्जी विघडणं आणि त्यानं बोलवलें म्हणजे दरवेळी कांहीतरी नवं संकटच याचा अनुभव गेल्या कांही वर्षात सर्वानाच आलेला.

याखेपेस आणखी कोणता नवा भोग आपल्या नशीबाला येणार आहे अेव्हढंच कळायचं तेवढ बाकी होते.

तरी दरवर्षी त्याखवीसोला कीही ना कांही नजराणा द्यावा लागतच होता. पण त्याची शांती होत नव्हती, राक्षसी वागण बदलत नव्हतं.

करणार काय ? तो या शहराचा राज्यकर्ता होता, त्याला शहनशाह अकबराने जे अधिकार दिलेले होते त्याचा दुरुपयोग तो करित होता.

कुणालाहि जुमानित नव्हता. क्रोर्य आणि निर्दयपणा याचा तो जिवंत पुतळाच होता.

त्याच्या समोर जाण्याच्या भावनेनं भयशंकित होवून हवेली बाहेर थंबलेल्या व्यापा-याना आत जाण्यास एका शिपायाने गूर्फ्ऱीने सांगितले.

नबाब किलीचखान दिवाणखाण्यातल्या गादीवर हुक्का ओढत औसपैस बसलेला. त्याच्या जरासे मागे दोन बाजूला तळपणा-या नंग्या तलवारी घेवून दोन हबशी उभें होते. दिवाणखाण्यात कुसुंबी रंगाचा नरम, अति तलम पार्शियन गालिचा

.३०.

अंथरलेला, छातीला नाजुकशी सुंदर शामदाने लटकलेली, त्याच्या काचामधून, लोलकातून हिरवा तांबडा प्रकाश फाकलेला, हिरव्या मखमलिच्या पडद्यानं दिवाणखाना सुशोभित केलेला.

छताच्या मध्यभागी ओक आडवा झालरीदार पडदा होता. दारालगतच्या कोप-यात बसून ओक हबशी त्या पडद्याची दोरी हलवीत होता.

दबकत, दबकत, खालच्यामानेने सारे जवाहिरे आंत आले. त्यांनी लवून कुर्निसात केला, आपल्यासामोर लाचारीनं उभ्या असलेल्या शहरातल्या त्या श्रीमंत व्यापा-याकडे आपल्या कावेबाज, लालची, डोळ्यानं पहात असतांना नबाबाला बेहद्य हसू लोटले. मनसोक्त हंसून झाल्यावर आपली दाढी कुरवाळीत तो उन्मत्तपणे मग्युरीने म्हणाला.

सुना है आजकल बझारमे आप लागोंकी बहोत रौनक है ।

यावर काय बोलावे हे न कळून व्यापा-यानां प्रमुख अधिकच लवून म्हणाला.

जी हुजूर

इस कागजात पर आप लोगोंके नामपर जो जुर्माना लिखा है वह कल सुबहतक यहाँ हाजिर करना , नहीं तो,

हे वाक्य पूर्ण न करता किलीचखानाने आपला हात गळ्यावरुन आडवा फिरवला.

ते पाहून व्यापा-याना वाटले की आत्ताच आपल्या गळ्यावरुन जणू सुरी फिरतेय.

तिथून परतल्यावर सर्वांची बैठक झाली, त्या कागदावरच्या महाप्रचंड रकमेचा आकडा वाचून सर्वांचे डोळे फाटले, छातीत धसका बसला. हा विनाकारण असलेला भुर्दड भरणं अगदीच अशक्य होतं.

.३१.

यातून मार्ग कसा काढावा ते सुचेना, शेवटी ठरले की दोघांनी किलीचखनाजवळ जावं, मध्यस्थी करावी, आपली असमर्थता सांगून जमेल तेव्हढं घावं.

पण त्या रात्रीनंतर उगवलेली पहाट ओक संकटच घेवून आली, कुणाच्याही मध्यस्थीचा उपयोग झोला नाही.

सर्व व्यापा-याना कैद करून किलीचखानाने आपल्या हवेलीपूढे आणवले, त्यांच्यासमोर ओखाद्या दैत्याप्रमाणे उभं राहून खुनशीपणे त्याने हबशाना हुकुम दिला.

काफर बहोत चालक है, । इन्हे सबक दिखावो,
त्याची आज्ञा झाली आणि कांहीच अपराध न केलेल्या त्या दुदैवी जीवांच्या शरीरावर फटाक्यांचा
मारा सुरु झाला.

सचोटीने व्यापार करीत असताना ही असली सजा कां नशीबी यावी ? आपण या देशाचे रहिवासी असूनही या उप-या दुष्टाकङ्गून मार खावा लागतोय याचं तीव्र दुःख,

आसूडाच्या आणि वंचनेच्या वेदनेने शरीर व मन अर्धमेलं झालेलं.

बस्स करो

नबाबानं हात वर केळ्याबरोबर हबशानी फटकेथांबवले.

पाठीवरच्या अंगरख्याच्या चिंध्या झालेल्या, पाठी रक्ताळ्लेल्या, डोळ्यातून पाणी वहात असलेल्या स्थितीत थरथरत कसं बसं उभं राहिलेल्या त्या जवाहि-याकडे पाहून तो गर्जला,

चलो, निकल जाओ यहांसे, अगर कलतक मुझे चंदा नही मिल । तो जिंदा नही छोडूगा, सबकी मकाने जलाऊंगा

.३२.

नबाब हा बोलल्या प्रमाणे करील ही खात्री होती, दुष्टांचा संताप हा वणव्याप्रमाणे असतो. त्याला विचारचं नसतो. म्हणून त्याच रात्री थोडसं धन सोबत घेवून बाकीचं सुरक्षित ठिकाणी लपवून ठेवून, कुटूंबीयाना सोबत घेवून त्या जवाहि-यानी रात्रीच्या काळोख्यात निरनिराळ्या मार्गानं पलायनं केले.

खरगसेन व बनारसी हे देखील जीव वाचविण्यासाठी जपत छपत या शहजादपूरच्या सराईत सोबत असलेल्या कांही व्यापा-या बरोबर योवून पोहोचले.

बनारसीच्या मनचक्षुपुढे कालपासून घडलेल्या सा-या घटना उभ्या राहिल्या.

स्थिर, निश्चिंत जीवन ही गोष्ट त्यांच्या दृष्टीनं अपूर्वाईची झालेली, तरीही आहे त्या स्थितीत जगण्याची धडपड चाललेली.

या क्षणी बनारसीला जौनपुरातल्या मंदिरात असलेलं ओक चित्र आठवलं.

ओका झाडाच्या फांदीवर ओक माणूस लटकत आहे. खाली भयाण विहीर, त्यात विषीर, कूर कृष्णासर्प आले जबडे उघडून बसलेले. त्यानं आधरासाठी हातात धरलेली दोरी दोन काळे पांढरे उंदीर कुरतडत आहेत, अशा बिकट परिस्थितीत सापडलेल्या मानवाला स्वर्गातून विमान घेवून आलेल्या देवता आपल्या जवळ बोलवीत आहेत.

पण त्याचा निश्चय होत नाही, कारण त्या झाडावर ओकमधाचं पोळ लटकलेलं आहे, त्यातून थेब थेंब मध टपकतोय. तो ऐखादा थेंब त्याच्या मुखात पडतोय, त्यासाठी ओळून दुःख सहन करण्याची तयारी.

या रुपककथेवरुन क्षणाच्या सुखासाठी संसाराचं, मृत्युचं भय विसरून मानव कसा मतिभ्रष्ट होतो हे कळून येत असेहे.

.३३.

नेमकी अशीच परिस्थिती बनारसीची नव्हती कां ? कितीही संकटे आली तरी दुर्दम्य अशी जीवनेच्छा पून्हा पून्हा धडपड करायला लावीत होतीच.

या क्षणी असहाय्य झालेल्या त्याच्या पिताजीनी डोळ्यातले आसू पुसून टाकले, परवाच्या आसूडाच्या फटक्यानी सुजलेलं अंग, जीवाच्या आकांतानं काटया - कुटयात, अंधारात, पावसात धावून दमलेले पाय, कालपासून उपाशी असलेले पोट.

सर्वांचीच दशा दशा झालेली.

तास दीड तास झाला, मघाशी पिसाटासारखा आकान्तानं थौमान घालणारा पाऊस आतां बराच निवळला. काळ्या ढगांनं व्यापलेल्या आकाशात ओक बारीकशी भेग पडली आणि त्या फटीतून औंका ता-यानं दर्शन दिले. बनारीसीच्या दृष्टी तिथेच बांधून राहिली.

दुरुन सराईकटे येणरे प्रकाशाचे दोन झुलते थेब जवळ जवळ येवू लागले, हातात मशाली घेतलेले दोन नोकर दो बाजूला घेवून अेक गृहस्थ सराईच्या पाय-या चढू लागला.

श्रीमान इथे आहेत कां

त्यानं तिथूनच पुकारा दिला.

बनारसी व खरगसेन उटून सामोरे आले,

मी करमचंद माहूर,

खरगसेनाना रनेहभरानं आलिंगन देवून तो म्हणाला,

तुम्हाला ठावून नसेल कदाचित पण तुमचे पिताजी आणि माझे पिताजी रन्ही होते, मघाशी कळलं की तुम्ही लोक या सराईत आला आहात म्हणून शोधत इथे आलोय.

या असल्या अंधारात चिखल तुडवित इथे आलेल्या त्या सद्गृहस्थाकडे बनारसी पहातच राहिला.

.३४.

मी आपल्याला विनंती करतो की तुम्ही माझ्या घरी चला, करमचंद आर्जवाने म्हणाले,

छे छे, उद्या अेखावं घर पाहू, त्यावेळी तुमचं सहाय्य लागेलच.

खरगसेन त्याना म्हणाले,

ना ना, माझं मन मोऱ्हू नका, मी हात जोडून सांगते की तुम्ही माझ्या बरोबर यावं, तुम्हाला अशा स्थितीत सोडूनी घरी परतालो तर रात्रभर झोपदेखील लागणार नाही मला.

करमचंद, असला आग्रह तुम्ही धरु नका, थोडं स्थिरस्थावर झल्यावर मी तुमच्या घरी येईनच, काही दिवस इथे व्यापार व धंदा करावा लागेल. मी राहणारच आहे, तेंव्हा कधीतरी सवडीनं येईन पण ही आत्ताची वेळ नव्हे.

भाईसाब, हीच वेळ आहे, वाईट वेळ सर्वावरच येवू शकते आणि ती वेळ निभावून नेणोच खरा धर्म आहे. आपण आलात तर मोठे उपकार होतील, भाबीजी, मा, आणि हा पुत्राना सगळे चला.

करमचंद सद्गदित होवून बोलत होते. अतिथी हा देव समजून वागत होते, त्यांची समजूत कशी घालावी हा प्रश्नच होता.

संकटकाळी सगेसोयरेही दूर जातात तर या अनोळखी गृहस्थावर आपण भार कां घालावा या भावनेने खरगसेनाना अतिशय संकोच वाटत होता.

करमचंदनी बनारसीच्या लहानग्या बहिणीकडे पाहिले.

काय वाटेल ते झाले तरी अेहढया लहान मुलीला न बायकाना घेवून मी तुम्हाला इथं राहू देणर नाही, चला.

नाइलाजानं त्यांच्याबरोबर सर्वाना जावंच लागलं, अेका घरासमोर करमचंद थांबले,

आत यावं ते नम्रतेने म्हणाले,

.३५.

सुरक्षित भक्कम, उबदार घर होतं ते.

खरगसेनजी, हे घर तुमच्यासाठी आहे, माझ्या घरी तुम्हाला संकोच वाटेल हेहि माझांच घर आहे पण इथ कुणी राहत नाही.

मी शक्यतो राहण्याची सर्व व्यवस्था केली आहे, पुन्हा मी सकाळी येईन तेव्हां काही कमी जास्त लागलं, सवरलं तर पाहू अेक नोकर सोबतीस ठेवून करमचंद परतले, रसोईघरात धान्य किराणामाल भरलेले डबे मुबलक पाणी असलेले स्नानगृह, दिवाण खाण्यात स्वच्छ अंथरुण पसरलेली, त्यावरती घडया करून ठेवलेली उबदार तलम पांघरुण, तिथेच बाजूला बदलण्यासाठी रचून ठेवलेली नवी वस्त्रे.

सर्वसुविधानं युक्त असे ते घर पाहून सर्वाचे डोळे भरून आले, कृतज्ञतेने, बनारसीची मा व दादींच हृदय भारावून गेलं, कांहीच न बोलता मूकपणे त्यांनी अंगांवरची भिजलेली, मळकी वस्त्रे बदलली, मुलीला दूध पाजवून त्या अंथरुणावर पडल्या.

अरिहन्त, अरिहन्त पुटपुट असताना कधी झोप लागली हे कळलं नाही.

बनारसी कितीतसी वेळ जागाच, परवाच किलीचखनाचं राक्षसी रूप आणि आज देवासारखा भेटलेल्या करमचंद. यांची तुलना त्याच्या मनांत होवू लागली.

प्रसंगामागून प्रसंग, सुखामागून दुःख दुःखानुतर सुख जीवनाची ही विविध रूपे,

हे सारं अस कां ? या विचारांच्या आवर्तात बनारसीचं मन भिरभिरत राहिलं .

.३६.

रात्रीची शामल मोहिनी हळूहळू गहिरी होत चाललेली, हळूहळू कमळाच्या पाकळ्या मिटाव्या तसं शहराच्या घराघरातून स्त्रीपुरुषांचा वावर मंदावत चाललेला.

आणि त्याचवेळी चंद्रप्रकाशी कमळं उमलावीत तशी जौरपुरातीली दुसरी वस्ती फुलू लागली, तिथे इशक आणि हुस्न हे सोन्याचांदीच्या बदल्यात हवं तेव्हा मिळू शकत होते.

अेखाद्या गणिकेचे मदभरं गाणं तिच्या कंठातला सुर तिथे विकत मिळायचा, नर्तिकेच्या थरकत्या पायातले घुंगरु अेखाद्या धनिकपुत्राच्या इशा-यावर नाचायचे, तर तिच्या .बईमान डोळ्यातलं इमान त्याची प्रतीक्षा करायचे.

रात्रीची रंगेल दुनिया, तारुण्याची ती बाजारपेठ, वासनेचा मीना बाजार.

रात्र चढली तशी त्या बदनाम वस्तीनं आपले डोळे उघडले.

बिलोरी काचेच्या शमादानातून प्रकाशाचे किरण झागमगू लागले. प्रसाधन केलेले चेहरे, सजवलेली शारीरं सिध्द झाली . खिडक्या खिडक्यातून गाण्याच्या लकेरी लहरु लागल्या. मद्याच्या

चषकात आपल्या नजरेची मादकता मिसळून प्रियकराला घायाळ करण्यासाठी नाजजूक हात पूढे सरसावले.

बनारसीची पावले त्या दिशेनं चालेलेली. सध्याकाळ झाली की तनामनाला भूल पडल्यासारखी तिकडची ओढ लागे.

रस्त्यावर शांतता पसरलेली मधूनच औंखादी घोडागाडी त्या शांततेची छकले उडवून ऐटीने निघून जाई.

दारु पिवून झोकांडया खात बरळ्या जाणारा औंखादा शोकीन किंवा बनारसीसारखा औंखादा दिवाना त्या रस्त्यावरुन

.३७.

वावरायचे अेहूढयानंच तो सुस्त झोपलेला ओलसर रस्ता डिवचला जायचा.

चालता चालता बनारसीनं सहज आकाशाकडे पाहिले. मेघाची दाटी ओसरल्याने चतुर्दयशीचा चंद्र सौम्य अशा तेजानं उजळून त्या अंधा-या पाश्वर्भूमीवर मोत्यासारखा चमकू लागला.

ते पाहून त्याला आपल्या प्रेयसीची आठवण झाली, सारं शरीर मोहरुन गेलं, चंद्रज्योतीसारख पेटून उठलं.

काही दिवसापासून बनारसी या मोहमयी आवर्तात सापडलेला, त्यातून बाहेर पडायची अिच्छा नव्हती. नित्यनियमानं येणारी प्रत्येक रात्र त्याच्यासाठी नवनवे संकेत घेवून येई, नित्य नित्य भेटीत देहभोगाचा नवाच नजराणा मिळे.

पंडित देवदत्ताजवळ अध्ययन केलेली नाममाला तो अलंकार कोष , जीव जोडून त्यासाठी केलेला अळ्यास हे सारं कांही धूसर झालं, बाजूला राहिलं आणि त्यांनी शिकवलेलं कामशास्त्र तेव्हढं त्याला छळीत राहिलं, अस्वरथ करीत राहिलं.

कांहि महिन्यापूर्वी घरी आलेली त्याची वधू, लाजरी बुजरी हातभर घुंगट काढून सासूजवळ इ गोपणारी.

कधी काळी शरीर मीलनासाठी जवळ यायची पण त्यात अपूर्णता वाटे, स्त्रीचा प्रमत श्रृंगांर तिचा उन्मत्त प्रतिसाद, तिचं सर्वांगानं, मनानं होणर समर्पण, तिच्या कोमल देहाच्या चेतवणा-या कामखुणा, तिचं उत्तेजित करणारं संभाषण हे सारं कांही त्याच्या साठी अज्ञातच राहिलं, बनारसी अतृप्तच.

हातात हात धरला तरी हरिणीसारखी थरथरणारी त्याची बालिका पत्नी, त्याच्या नजरेला कधीही नजर न देणरी, श्रृंगाराचा अर्थ न समजणारी, अबोध, तिच्याशी केलेला श्रृंगार म्हणजे नाईलाजानं अेकत्र आलेले दोन देह, स्वतः जळून दुस-यालाहि जाळणा-या ज्योतिची दाहकता त्यात नव्हती कां तारुण्याचा मर्स्तीत आपल्या सहचाराला काठोकाठ बुडवून बेभान

.३८.

करण्याचं कुशल सामर्थ्य नव्हतं, विरहाची उत्कटता नाही की कां समागमाचा आनंद नाही.

मग कामशास्त्राचे धडे हे केवळ ग्रंथापुरतेच असतात का नाही ? कां आपल्यालाच तो अनुभव मिळत नाही, असं कां व्हावं ? त्याच प्रत्यय ? त्याच्या प्रत्ययासाठी त्याचं तरुण अनुभवी मन, शरीर असूसलेल, अशा दोलायमान स्थितीत असताना त्याला ती भेटली आणि मग महापुरात सापडलेल्या डहाळीसारखा तो वाहत गेला.

तो अेक नवाच अनुनुभूत आनंद. त्याच्या काव्यात्म अंतरंगातून तिच्या विषयी आसक्ती कविता होवून प्रगटे.

हे चंद्रमुखी,

तुझ्या स्पर्शानं शमते पेटलेली आग
पण त्याचवेळी वाढतो हृदयातला दाह,
तुला कविता म्हणू कां ?
हाय, पण तिला नसतो अनुराग
सजनी, तुझ्यासारखी तूच, बस्स,
उपमा कशी देवू आणि कुणाची ?
मी ओक पामर, तुझाच आणि तुझाच ।

या प्रेमकहाणीतून उमलत चाललेल काव्य आणि त्या काव्यातून फुलत चाललेलं प्रेम , तिचा बाजारुपणा त्याला दिसतच नव्हता, हे तिचं प्रेमफक्त पैशापुरतं आहे हे क्षणोक्षणी कळूनदेखील त्याला उमजत नव्हतं.

ती त्याच्या या कवितांवर बेहद्य खूष, आजवर असं गि-हाईक तिला भेटलेलं नव्हत, त्याला तिचा देह हवा असे आणि

.३९.

तिला त्याचं धन, या पलीकडे कांही असतं याची जाणीव कधी झाली तरी उपयोग नव्हता तिच्या जीवनपद्धतीत ते बसत नव्हते.

तिच्यावर असं भरुभरु प्रेम उधळणारा, कविता करणारा तिला प्रतिभा देवता मानणारा पोरसवदा बनारसी हा पहिलाच पुरुष होता.

बनारसी त्या इमारतीचा जीना चढूं लागला, हृदयातली धडधड संभाळत त्याने इकडे तिकडे पाहिले, वडिलांचं, समाजाचं, संस्काराचं भय त्याला चारी बाजजूनं भेडसावत होत. अशावेळी त्याच्या अंगावर चाल करून येत होतं, क्षणभर त्याची पावलं तिथेच थांबत, परतण्यासाठी वळण्याचा विँफ्ल

प्रयत्नही करीत, पण तिची आठवण झाली की सारी बंधन धुक्यासारखी विरुन जात, सारं भय पाण्यात पडलेल्या ढेकळासारखं चिरघळून जाई. आणि ती आदिम, आसक्तीची भावना त्याला या दिशेन खेचून नेई.

त्याची जीवनाचे ,दिनचर्येचं अलीकडे जणू दोन भाग झालेले अविछिन्न .तरीही वेगळे ओकाच वेळी ओकमेकाशी पूर्णपणे विसंगत.

चातुर्मासासाठी आलेल्या मुनीश्री भानचंद आणि रामचंद यांचा सहवास, त्यांच्याजवळ तो करीत असलेले जैन धर्मग्रंथांचे अध्ययन, यांत सकाळ आणि दुपार कशी निघून जाई ते कळतही नसे.

श्रुतबोध, छंदकोष चोवीस तीर्थकरांची स्तुती, सामूहिक प्रार्थना या सा-यांचा अभ्यास व पाठांतर करताना रोज अंक अद्भूत ज्ञानभांडार त्याच्या प्रतिभेला आवाहन करी, ते ज्ञानधन लुटताना त्याचं देहभान हरवलेलं, त्या साधुद्वयानी त्याला उपकृत केलेलं.

सकाळी घाईघाईनं स्नान आटपून बनारसी मंदिरात जावून जिनेन्द्रांचं दर्शन घेवून आला, रसोईघरांत मानं त्याच्यासाठी पाट मांडून दुधाचा पेला भरुन ठैवलेला.

दुधाचा पेला त्यांनं ओढाला लावला, दूध संपवून पेला खाली ठेवताना माची कठोर हाक औकू आली.

.४०`

बनारसी

त्यानं तिच्याकडे पाहिलं, तिच्या डोळ्यात नेहमी वास्तव्य करीत असलेलं वात्सल्य याक्षणी हद्यपार झालेलं दिसत होतं.

काय मा !

तुझ्या पिताजीबरोबर बाजारात जा, दिवसभर त्या धर्मशाळैत जाऊन बसतोस काय मिळणार आहे तुला ? प्रपंचाकडे पहायला नको को ? चार पैसे मिळवायचा विचार कर आत्ता.

परवा नाही कां मी कवडया, शंख विकून व्यापार केला. दादीला विचार तूं, त्यात मिळालेले पैसे मी तिच्याकडे ठेवायला दिलेत. दादीनं त्या पैशांची फिमिर नाही वाटली, पहिला व्यापार होता माझा.

त्याला झाले चार महिने, त्यानंतर मी पाहतो आहे तुझं कशात लक्ष्य नाही, तूं आत्ता संसारी गृहस्थ आहेस, प्रपंचाची काळजी तुला नको कां ?

बनारसीने नकळत चोरुन आपल्या पत्नीकडे पाहिले. रसाईघराच्या कोप-यात ती अवघडून उभी, माथ्यावरचा पदर सांभळण्याची धडपड चाललेली तिचे डोळे भ्यालेले, त्यांत अविश्वास संकांच, दुःख पुरेपुर झाकळून आलेलं, कुठल्याही क्षणी ते डोळ्यावाटे गालावर बरसेल अशी भिती त्याला वाटली.

त्यां शरमून आपली मान खाली घातली, खरंच तो सोळा वर्षाचा पुरुष असूनही घरसंसाराच्या मदतीसाठी त्याची मिळकत जवळजवळ शून्यच होती. पिताजीना वाटे त्यां आपल्याबरोबर बाजारात यावे, व्यवहारातले टक्केटोणपे अनुभवावेत मलाच पारख करायला शिकून व्यापारात तरबेज व्हावे.

.४९.

पण त्यांच मन त्यात रमत नसे, ज्ञान मिळविण्याची जवरदस्त कांक्षा निर्माण झालेली, रामचंद्र, भानचंदच्या रूपानं आलेली ही पर्वणी तो दवडू इच्छित नव्हता.

अरे बोलत कां नाहीस ? नवसाचं पोर म्हणून लाड केले तुझे त्याचे हे फळ. आजपासून धर्मशाळेत मुळीच जायचं नाही.

संताप आणि दुःखानं माचा चेहरा विलक्षण व्यथित झालेला, यावर काहीच न बोलता बनारसी पाटावरुन उटला आणि झपाटल्यासारखा दाराबाहेर पडला, दादी रसोईघरात आली, रडणा-या सुनेच्या पाठीवरुन हात फिरवित ती म्हणाली.

रङ्ग नकोस, अग लहान मुलं चुकायचीच, पण तो अभ्यास करण्यासाठीच जातोय ना, जाऊदे, शिकू दे, चातुर्मास संपला की मुनीजी दुस-या गांवी जातील तेव्हां हाहि व्यापाराला लागेल दोन तीन महिन्याचा तर प्रश्न आहे.

दादीच्या मुद्रेवर अेक आगळीच शांती होती, करारीपणा होता, आयुष्यात आलेल्या अनेक ब-या वाईट अनुभवातून कांहीना कांही शिकल्यामुळे ती समतोल विचाराची झाली होती.

सुनेच्या समजूत घालून ती मंदिराकडे नि घाली, वाटेत जाताना तिचं मन अनेक विचारान ग्रासलेलं, बनारसीच्या भविष्याविषयी ती विचार करु लागली, त्यांच्या घराण्याचा तो ओकुलता अेक कुलदीपक.

दादीला कधीतरी रात्री स्वप्न पडत, खरं तर ते दृष्टान्तच असतो, तिच्या त्या स्वप्नात कधी तिचे आजे सासरे येत. कधी सासरे तर कधी पती, अेखादेवळी तर सतीही दर्शन देवून जाई अगदी प्रत्यक्ष भेट झाल्यासारखा विलक्षण भास व अनुभव यायचा तिला.

.४२.

तिला त्यांच्याकङ्गून पुढच्या भविष्यातील घटनांची सूचना मिळे, दोनतीनदा तर केवळ त्यांच्या सूचनामूळे त्यांचं घर मोठ्या संकटातून वाचलेलं.

परवाच्या सोमवारी तिच्या पतीची स्वप्न भेट झालेली, ती अंतर्बाह्य थरारलेली, आत आठ वर्षाचा अधुरा संसार झाल्यावर मृत्युनं त्यांची ताटातूट केली होती, तिची सारं तरुणपण् वैधव्यदशेत गेलेलं, पतीची स्मृति आणि खरगसेनाचा आधार यातच पार पडलेलं, अनेक संकट आली ती तिनं ओकटिनं सहन केली, गेलेल्या सुखाच्या दिवसांच्या व पतीच्या आठवणीनं ती विव्हल होऊन जाई, अलीकडे

देवधर्मात अधिक वेळ घालवायची ती आता आयुष्याचा उत्तरकाल सुरु होता, अखेरचे दिवस शांतीन जावेत हीच इच्छा उरले ली.

परवा स्वप्नांत येवून तिच्या पतीनं तिला सांगितलं.

तुझ्या कष्टाचं चीज होणर आहे. आपला नातू बनारसी हा अेक महापुरुष होईल.

जाग आल्यावर तिला काही सुचेनासे झाले. आपल्या घरावर असलेली पूर्वजांची ही मायेची सावली, होणार दृष्टान्त या ख-या गोष्टी आहेत का मनाच्या ध्यासातून निर्माण झालेले भास आहेत हे तिला कळेना. परन्तु खोटे तरी कसं म्हणावं ?

आकाशातल्या चंद्राला आपण हात लावू शकत नाही, फुलांच्या सुंगंधाला पाहू शकत नाही, माणसाची नजर कुणी पकडू शकत नाही पण ते सारं असतंच ना, ते सत्य आहेच ना ! मग त्याचप्रमाणे पूर्वज येवून आपल्याला भेटतात, त्यांचे आतमे इथे येतात हेहि सत्यच.

दादीमा या विचारातच मंदिराच्या पाय-या चढूं लाग ली, पूजार्चा झाल्यावर तिची पवालं पाठीमागच्या धर्मशाळेकडे वळेली.

.४३.

बनारसी आपल्या सुत्रधार स्वच्छ वाणीनं चोवीस तीर्थकराची स्तुति गात होता, मुनीश्री ऐकत होते. काल परवाच त्याला शिकवलेलं हे स्तोत्र त्यानं तातकाळ मुखोद्गत केलं होतं. त्याची बुध्दी धारदार, या वयातही त्याची प्रतिभाशक्ती अलौकीक होती हे प्रत्ययास आल्याने रामचंदजी त्याच्यावर प्रसन्न झाले आणि उत्साहाने या शिष्याला शिकवू लागले.

कांही न बोलता हळुवार पावलानं येवून बाजूच्या चटईवर दादीमा बसली. मुनीश्रीना नमस्कार करून मोठ्या कौतुकान बनारसीचं स्तोत्र ऐकत राहिली. आनंदाच्या आवेगान तिचे डोळे ओलावले. सुरीजी, माझ्या नातवाला तुम्ही अेखादा तरी आगमग्रंथ शिकवा, व्यापारधंदा काय आज ना उद्या तो करीलच. पोटासाठी मग साला हे सारं करावच लागतं पण धर्म समजण्यासाठी, स्वतःच्या आत्म्याच्या

समाधानासाठी जिनेन्द्राची वाणी समजून घ्यायला हवी. ते शिकवण्यासाठी तुमच्यासारखे आधिकारी, उपकारी पुरुष मिळाले हे बनारसीचं महाभाग्यच होय.

दादीनं उत्सुर्तपणे त्यांना सांगून टाकलं आणि ती उठली.

बनारसी बेटा, फार वे ळ लावूं नकोस हं, लवकर घरी ये दादी घरी निघून गेली.

आज बनारसी हिंसा अहिंसा प्रकरण शिकत होता. अहिंसेचं खरं स्वरूप त्याला आज कळलं. जी स्वतःच आणि इतर जीवाचं रक्षण करते ती अहिंसा, मानवाने जगताना कोणत्या कोणत्याहि जीवाला न दुखविता जगावे, कारण सर्व जीव समान आहेत.

पाच अणुव्रताचं पालन करणं म्हणजे संसारी गृहस्थांसाठी जीवन जगण्याचा अेकमेव उत्कृष्ट मार्ग आहे. सत्य, अहिंसा, अचौयं, ब्रम्हचर्य व अपरिग्रह ही महान पंचतत्वे पाळल्यानं मानव विविध दुःखातुन मूक्त होतो.

..४४.

बनारसी ऐकत राहिला, स्वतःच्या मनाला विचारित राहिला ब्रम्हचर्य संसारी गृहस्थानं स्वपत्नीत संतुष्ट राहणं हे ब्रम्हचर्य व्रत होय, ब्रम्हचर्य हे महान व्रत आहे.

हे शब्द त्याच्या मनांत प्रहार करीत राहिले, छे, आपण नीति विसरलो, आपण व्यभिचार केला हे पाप आहे, यापूढे तरी आपण सावरलं पाहिजे, या मार्गापासून परावृत्त झाले पाहिजे, हा रस्ता विनाशाचा आहे. त्यानं मनाशी पकंठरवलं, आजवर झालं ते झालं, यापूढे मोहाच्या गर्तेत पडायचे नाही. त्या निर्धारानं त्याच्या कोवळ्या अंतःकरण्याचा ठाव घेतला. त्या तंदीतच तो घरी परतला.

इंद्रजाल फेकावं तशी रात्र रंगदारपणे चंद्रुं लागली, दूर आसमंतात कुठेतरी पाऊस बेहोषपणे कोसळून शान्त झालेला, पावसाच्या धाराशी मस्ती करून आलेल गार वारा बनारसीच्या देहाशी खेळत राहिला.

अंगावरची शाल फेकून देवून तो खिडकी समोर उभा राहीला पावसाचं आक्रमण पूळ्हां सुरु इ आलेलं. तो बेभानपणे बरसत कल्लोळत राहिला, बनारसीच्या देहावर खटयाळपणे तुषार उडवू लाग ल। अवघा देह रोमाचानं मोहरलेला. सुखद गारव्याच्या स्पर्शानं तरारुन, थरारुन तरुणाईची उब शोधू लागला. बनारसी खिडकीची दारं मिटून पाठीमागे वळला, गुडघ्यावर बसून त्यांनं पत्नीच्या केसावरुन हात फिरविला.

ती गाढ झोपेत, दिवसभराच्या घरकामानं कष्टलेली श्रमले ली ती तेरा वर्षाची पोर, त्यानं वाकून तिच्या निद्रिस्त अवस्थेत विलगलेल्या ओठाना स्पर्श केला, तिला जागं करण्याचा प्रयत्न केला.

किंचित हालचाल करून कूस पालटून ती झोपेच्या दुलईत गुरुफटून गेली.

.४५.

अग, जागी हो तुझ्या नयनातून माझ्या देहमानावर प्रितीचा पाऊस बरसू दे, तुझ्या कोमल हातानी मला जवळ घे, आपल्या हृदयाशी धर.

त्याच मन आकंदू लागलं, आतल्या आत जळू लागलं, छळू लागलं, तिचा श्वासोश्वास संथ लयीत चाललेल. त्याचं मन अनावर शरीर पेटून उठलेलं, त्याक्षणी त्या प्रियतमेची याद त्याला साद घाललूं लागली.

पण कसं जायचं? ते पाप आहे ना? पत्नीशी प्रतारणा, मोहांची भूल ...

नको ss ती वाट नको. त्याचं अेक मन आकंदल श्रावणतल्या त्या चिंगब रात्रीचं नवथर गहिरं आवाहन, देहमनातून जागा झालेला अनंग, त्याच्या तरुण शरीराला या क्षणी हवी असले ली साथ आणि आपल्या भावूक रसिक पतीचं अस्तित्व विसरुन बेखबर झोपेनं पत्नी, अेक विलक्षण अशी ओढाताण सुरु झाली, स्वतःची स्वतःशीच.

बंधंन अणि मुक्तता, विवेक आणि विकार यांची त्यानं पत्नीकडे अंकवर पाहिलं, अबोध, अजाण बालिका होती ती. त्याला आठवले तिचे डोळे, यौवनाच्या मस्तीत नाहलेले, त्याला आमंत्रण देणारे, आणि मग ते त्याचा उरलाचख नाही, झटकन उदून त्याने खंटीवर टांगलेली बाराबंदी अंगार चढविली, खिशात हात घातला. थोडीशी नाणी हाती लागली, त्याचा उपयोग नव्हता.

प्रियेला खूष करायचं म्हणजे कांहीतरी किंमती भेट हवीच, बनारसी भारत्यासारखा आतल्या खोलीत गे ला, तिथ ली पेटी उघडून त्यांतल्या विकण्यासाठी ठैवलेल्या जवाहिरामधला ऐक सुवर्णाचा कंगनजोड खिशात टाकून तो थेट रस्त्यावर आला.

जिना चढताना याक्षणी तो त्याचा राहिलाच नव्हता.

.४६.

आईये पधारिये

सुरमा घातलेल्या मादक डोळ्यानी खुणावत, विडा खालेल्या रंगीत ओठानी हंसत तिने त्याचं स्वागत केलं, बैठकीवर आदबीनं बसवलं.

कहिये कैसी याद आयी

याद हा हा, याद आयी, तो अंतरंगातून बिथरलेला.

शेठजी, क्या हुकूम है फरमाईये

हनुवटीखाली पालथा पंजा टेकवून मांडी मुड्पून दी त्याच्या न जक बसली, तिच्या केसांची नाजुक नखरेल अशी वेलपत्तीदार वळणं, तिचा भरगच्च देह, ओठावरचं हंसू, मोठमोठया चंचल डोळ्यामधील धीट नजर, याची जादू चढताच गेली.

बनारसीनं तिचा हात पकडून हृदयाशी धरला, खिशातून कान काढून तिच्या हाता चढवले.

पसंद आया, विचारित तिला जवळ ओढले.

बहोत सुंदर, देखो मेरे हाथमे कैसे लगते हैं।

ती खूष धनदौलत हेच तर तिचं सुखनिधान, सर्वस्व.
कवीराज, कोअी नयी कविता सुनाईये ना मझा आयेगा.
हा जरुर सुनाऊगा तो म्हणाला, मग प्रहरभर चालली जुगलबंदी कवितेची न प्रणयाची, त्या
माडीवरच्या कम-यात ओक वेगळेच बहार उमळली, त्यात सारं काही बुऱ्हून गेले.

निती अनितीच्या कल्पना, पापपुण्य, समाज, कुल शील, प्रतिष्ठा, घरदार पत्नी कशाकशाची
करद उरली नाही, जाणीव राहिली नाही.

बाहेर पाऊस बरसत राहिला, धरणीला आकान्तानं भेटत राहिल

.४७.

अंगावर अलगद टाकलेल्या पांढ-याशुभ्र तलम मलमच्या मृदु स्पर्शानही बनारसीला जीवघेणी
वेदना होत होती सर्व शरीरांवर, हातापायावर उठलेली असंख्य गळवं, कांही ठिकाणी पडलेली क्षतं,
त्यातून निघणा-या घाणीनं त्या पांढ-या मलम लीवर क्षणार्धात डाग पडले, सर्वागातुन ठणका लागल ।
होता शरीराच्या प्रत्येक हाडातून जणूं वेदनेची मुळं उगवलेली ! पापण्याचे व माथ्याचे केस गळल्याने
त्याचं चेहरा भेसूर झाला होता. त्या वेदनेमुळे भंयानक दिसूं लागला.

बनारसीचा जीव तडफत होता, खालचा नरम बिछानाही आता रुतू लागले, गात्रं विकलांग इ^३
आल्यानं कमालीचा अशक्तपणा आला होता, त्याने आपले डोळे मिटून झेतले, वेदना सहन करायची
शक्ती त्याच्याजवळ उरली नव्हती.

दाराशी चाहूल लागली, पदराची सळसळ झाली, डोळे उघऱ्हू त्याने तिकडे पाहिले. त्याची पत्नीच
आली होती.

उठता ना, चला जेवायला
तिचा संयत शान्त स्वर,

कुरे ? रसोईघरात ! नको मी तिथे येणार नाही

त्याचं निग्राहाचं निक्षूण सांगणं,

असं काय करता ! जेवण नाही घेतलं तर शक्ती कशी राहणार ? तुम्ही बरे कसे होणार ?

हे बघा, आजपासून माझं जेवण याच खो लीत घेवून येत जा.

बराय, इथंच आणते मी

म्हणून ती पाठमोरी वळली आणि बनारसीला कालचा प्रसंग आठवला. काल दुपारी तो कशासाठी रसोई घरात गेला, शेजारीच मेहण्याच व सास-याचही ताट वाढलेलं.

.४८.

त्यानं ताटला घास उचलून तोंडात घातला तरीही त्या दोघानी जेवण सुरु केलं नव्हतं.

मा आम्ही नंतर जेवतो असं सांगून मेहुणा पाटावरून तटकन उदून ओसरीवर गेला. त्याच्या मागोमाग सासराही पिताजी, जिजाजीच्या अंगाचा इतका घाणेरडा वास येतो, की जेवणज जात नाही.

काय करणार ? जावाई आहे ना ! सहण करणं भागच आहे. पण आज मलाहि पोटातून ढवळून आल्यासारखं वाटलं म्हणून मीही तुझ्यामागोमाग उदून आलो.

ओसरीवरचं हे संभाषण बनारसीच्या कानी पडलं. त्याच्या डोळ्यात अशू तरारले. समोरच्या अन्नाचा अपमान नको म्हणून दोन घास खाऊन तो उठला. खेलीत गेल्यावर दुःखानं व अपमानानं तो आतल्या आत मूकपणे आक्रेश करीत राहिला.

त्यानं ठरवलं की हा आजार बरा होईपर्यात सर्वाच्या नजरेतील घृणेपासून दूर रहायचं, तोंड लपवून जायचं.

कसली विचीत्र परिस्थिती ओढवली होती त्याच्यावर आपल्या पत्नीला जौनपूरास घेवून जाण्यासाठी तो महिन्यापूर्वी इथं खैराबादला ओलेला, आठ दिवस जावायाच्र आगत, स्वागत बरोबरीच्या मेहण्यांचा हास्य विनोद यात कसे निघून गेले कळलं नाही.

पाचसहा दिवसानंतरचा मूहूर्त जौनपूरास निघण्यासाठी पाहून नक्की केलेला, ओक पालखी आणि घोडाही भाडयानं ठरवला.

अनअचानक ओक दिवस अंगावरती फोडं यायला सुरुवात झाली न पहाता पहाता त्याचं सर्वांग भरून गेलं, गेले कांही

.४९.

दिवस असहय वेदनानी जीव बैचन झालेला परन्तु त्यापेक्षाहि कालच्या मेहण्याच्या, सास-याच्या वागण्यानं तो घायाळ झाला होता अपमानाचं शल्य त्याला छळू लागलं.

त्याच्याजवळ अशावेळी त्याची मा नक्ती दादी नक्ती ना पिताजी !

सासुरवाडीला जावयानं कसं थाटात रहायचं असतं, ऐटीत वागायचं असतं आणि आपलं हे नेमकं असं कस झालं ? आपण इथे परदेशी, बेसहारा आहोत, होडी फुटून नदीच्या मधल्या धारेत गटांगळ्या खाण-या प्रवाशासारखी आपली याक्षणी अवस्था झालीय दुर्दशा झाली आहे असं त्याला वाटत राहिलं.

या असहा स्थितीत दिलासा अेकच पत्नीच्या प्रेमळ वर्तुणुकीचा व सासूच्या सहानुभूतिचा , कितीही जायचं ठरवलं तरी अशा अवस्थेत प्रवास करून लौनपूरास जाणं त्याला शक्य नक्तं म्हणून या दोघीचा आधार त्याला वाटे.

हे घ्या पाहूं जेवण, गरमगरम रोटली आणलीय, खा बघु.

ताट पुढ्यात धरून ती उभी, तिच्या नजरेत प्रेम, दया ओथंबलेलं.

आपल्या रोगग्रस्त पतीचा ही भयानक, किळसवाणी अवस्था पाहून प्रथम तहही घाबरलेली. त्याच्याजवळ जायला, त्याची सेवा करायला भ्यालेली.

पण परवा तिच्या मानं तिला समजावलं होतं, बेटी, पतीची सेवा करणं तुझा धर्म आहे, त्यातून इथं त्याचं जिवाभावाचं कुणी नाही, तूच काय ती जिव्हाळ्याची, तुझी कसोटी आत्ताच लागणार आहे, त्याची घृणा करु नकोस.

शरीर तर अनेक रोगानं भरलेलंच असतं, कुणाला कोणत्या क्षणी कोणती व्याधी होईल हे सांगता येत नसतं, त्याला याक्षणी तुझ्या प्रेमाची, सेवेची गरज आहे, फार फार जरुरी आहे.

.५०.

त्याची आई इथं नाही तेव्हां तूच त्याची आई हो. तुझं ते कर्तव्य आहे. यातच स्त्रीजातीचं भूषण आहे.

आईच्या उपदेशानं ती भारावली तिनं ठरवलं पतीला या अवस्थेत अेकाकी पडूं द्यायचं नाही, तिच्या मनातली घृणा दूर झाली. बनारसीबद्यलच्या ममतेनं त्या चौदापंधरा वर्षाच्या मुलीचं निर्मळ हृदय भरून आलं बनारसीही तिच्या सहवासासाठी आसुसलेला. लहान मुलानं आईच्या पदराच्या सावलीत राहवं तसं.

त्याचं जेवण संपत आलं तसं तिने पाण्याचा पेला पुढे केला.

थोडा आराम करा आत्ता. मी रसोईघरात जावून येते. सध्याकाळी सुखिया न्हावी येणार आहे, तो चांगली औषध देतो, त्याच्या औषधानं तुम्हाला नक्की गुण येईल.

मला आराम दे

आरसा ! ती भयांकित

हो दे,

तिनं आरसा आणून दिला, त्यानं आरशात क्षणभर आपलं रुप न्याहाळ्लं आणि आरसा झटकन बाजूला केला.

अरे भगवन् कुठं गेलं माझं रुप ? कुठे गेली माझी कान्ती ? हा चेहरा माझाच कां ? कसा करावा सौन्दर्याचा अभिमान ? कां धरावा तारुण्याचा गर्व ? ही सुंदर त्वचा कुठे शाश्वत राहिली, आपल्या स्वतःच्या डोळ्यानच या नश्वर सौन्दर्याचा नाश पाहतो आहोत.

.५१.

हे सारं या वयात भोगत आहोत. त्याचा मनोमन संवाद चालले ला. येवू मी ग्रीष्माच्या तापानं, धगीनं सुकलेल्या धरित्रीवर मृगाची सर बरसावी तसे तिचे मृदु शीतल शब्द.

त्यानं नकळ्त आलं हात पुढे केला, तिला जवळ घेण्यासाठी दुस-याच क्षणी भानावर येवून त्यानं आपला रोगग्रस्त हात मागे घेतला आणि चादरीच्या आत झाकून टाकला.

त्याच्या समजूतदारपणानं ती कळवळ्ली, थोडस दिलाशानं हंसून ती निघून गेली, तिचं ते स्नेहल हास्य, कोमल संभाषण मनात साठवित तो डोळे मिटून पडून राहिला. सध्या त्याच्या विकल झालेल्या तनामनाचा तीच अेकमेव आधार.

.५२.

हं असं बसा, जीभ पाहू तुमची जमाई कठीण काम आहे , असे कसे हो फसलात ? भलताच रोग झालाय की तुम्हाला पण कांही काळजी करु नका, आमच्या गावचे तुम्ही जावाई तुम्हाला बरं करायलाच पाहिजे.

वस्त-याला धार लावावी तशी न्हाव्याची जीभ चाललेली बनारसीला औषध देण्यासाठी तो आला होता, त्याचं निरिक्षण चाललेलं.

हं, हे मलम यांच्या अंगाला रोज दोन वेळेला लावा आणि आणि ही मुळी अगळून पोटात द्या, पथ्य मात्र कडक पाळ्लं पाहिजे.

काय पथ्य आहे ? सासूजीनी विचारलं.

भाजलेले डोळे आणि बिनमीठाचं जेवण द्यायांना, पंधरा दिवसात बरे होतील.

सुखिया न्हावी निघाला, दाराच्या बाहेर येवून बनारसीच्या सास-याला म्हणाला.

अहो हा रतिरोग, तुमच्या जावयानं कुठेतरी प्रताप गाजलेले दिसतात. त्याचं हे फळ.

तो निघून गेला, पण त्याचे ते शब्द बनारसीला जाळत राहिलं आपण केळेल्या पाप कर्माची फळेच भोवताहेत, क्षणभराच्या सुखासाठी आपण अनंत दुःख पदारी घेतलं. प्रवाहापतीतासारखं वागून हे असलं लाजिरवाणं दुखणं घेवून बसलो. आत्ता या घरांत हे तोंड दाखवायाचं म्हणजे मुश्कीलं, आपण अधम आहोत, नीच आहोत या विचारानं व्यथित होवून त्याच्या डोळ्यातुन पाणी वाहू लागलं, प्रयासानं कूस बदलून भिंतीकडे तोंड करून तो पळून राहिला.

उठा मलम लावते पत्नीची हाक ऐकू आली, सासूजी हातात मलम घेवून उभ्या होत्या, दोघीनी मिळून रक्त पू वाहणारे

.५३.

त्याचे व्रण हलक्याहातानं, कापसानं स्वच्छ केलं वरती मलमाचा थरद्यायला सुरवात केली. त्या स्पर्शानं त्याच्या जखमा ठसठसत राहिल्या.

बनारसीनं त्या दोघीकडे पाहिले. ऐका हातानं आपल्या नाकाला पदर लावून घेवून त्या त्याची शुश्रूशा करीत होत्या.

मनातल्या मनात तो शरमेनं मरून गेला. पाश्चातापाचे आसू घळघळून गालावर वाहूं लागले. खूप त्रास होतो ना. पण हे मलम लावल्याशिवाय कमी होणार नाही हो.

ती म्हणाली

नाही ग, त्या दुःखापेक्षां वेगळंच दुःख आज मला असहय झालंय, तु थोर आहेस, तू देवता आहेस. मी शुद्र कीडा आहे घाणीत बरबटलेला कसं सांगू तुला ?

त्याचे हे शब्द ओढाआडच विरुन गेले आणि त्यांचा प्रतिसाद त्याच्या हृदयातून पुन्हां येत राहिला.

.५४.

उद्या निघायचं आपल्याला
बनारसी बायकोला म्हणाला

हं

तिचा उदास हुंकार.

आठ दिवसासाठी म्हणून आलो आणि तीन महिने अडकून बसलो. आत्ता कधी अेकदा जौनपुरास जाऊ असं झालय.

हो

मी या आजारातून पुन्हा बरा झालो हे खरंच वाटत नाही

हं s s

सुखियाचं औषध, तुझी सेवा आणि माझं नशीब यामुळेच मी बरा झालो, सुखियाला कांहीतरी बक्षीस दिले पाहिजे.

अजुन अशक्तपणा आहे आपल्याला.

हळू हळू होईल कमी, पण उद्या निघावंच लागेल, मध्ये अेकदा पिताजी येवून भेटून गेले पण मा न दादीची भेट कधी होतेय असं झालयं, आजचाच दिवस इथे, हं तुझी तयारी झाली कां ?

तिचा जड विश्वास, त्यानं चमकून तिच्याकडे पाहिले, तिचे डोळे गढूळले होते, रडल्यानं नाकाचा शेंडा लाल झाला होता.

काय झालं ग तिच्या हातातील बांगडयाशी चाळा करीत त्यानं अतीव मायेनं विचारलं.

पिताजी म्हणतात की या खेपेस तुमच्याबरांबर मला पाठवायचं नाही.

का ? तू माझी बायको आहेस, मी नेणारच त्यानं चिडून म्हटलं.